

## نقد کتاب ماهیان جنوب ایران

### یزدان کیوانی

گروه شیلات دانشکده منابع طبیعی دانشگاه صنعتی اصفهان  
تاریخ دریافت: ۸۱/۳/۱؛ تاریخ پذیرش: ۸۱/۴/۱۵

ویژگیهای زیستی و ریخت‌شناسی ماهیان جنوب  
ایران (خلیج فارس و دریای عمان) تألیف سید  
ناصر صادقی، ویراستاران فریدون عوفی و  
تورج ولی نسب. ۱۳۸۰. انتشارات نقش مهر.  
۴۴۰ صفحه. اندازه وزیری. جلد ضخیم ۴۰۰۰۰  
ریال. شابک ۰۲-۷-۶۱۴۵-۹۶۴۰

متأسفانه شناسایی ماهیان همچون سایر  
جانوران کمتر مورد توجه ایرانیان قرار گرفته است  
و کمتر کسی را می‌توان به عنوان ماهی‌شناس  
سرشناس بین‌المللی ایرانی ذکر نمود. بنابراین، در  
ایران ماهی‌شناسی همواره قرین با نام افراد  
خارجی بوده است و گواه آن چندین گونه ماهیان  
ایران است که همراه اسامی کاشفان خارجی آنها  
می‌آیند. شناسایی علمی ماهیان ایران بطور عام و  
ماهیان دریایی بطور خاص، با پژوهشهای  
ماهی‌شناسان دانمارکی، بلگواد و لوپتین در  
سالهای ۱۹۳۶ تا ۱۹۳۸ شروع شد که حاصل آن  
کتاب "ماهیان خلیج فارس" (۱۹۴۴) بود که توسط  
دکتر اسماعیل اعتماد و دکتر بابا مخیر در سال  
۱۳۵۸ به فارسی ترجمه گردید. پس از سالها رکود  
در سال ۱۳۵۶ راهنمای مصور شناسایی ماهیان

شیلاتی خلیج فارس توسط رانداال و همکاران  
(۱۹۷۸) با پشتیبانی فائو انتشار یافت و توسط  
دکتر امین کیوان به فارسی ترجمه شد. در  
کشورهای عربی همجوار نیز تلاش‌هایی برای  
شناسایی ماهیان خلیج فارس و دریای عمان شده  
است که آنها نیز بطور عمده توسط ماهی‌شناسان  
غربی و ژاپنی و بعضاً عرب صورت گرفته است،  
که می‌توان کورتما و آبه (۱۹۷۲)، مهدی  
(۱۹۶۲)، سیواس برامینام و ابراهیم (۱۹۸۲)،  
البهاران (۱۹۸۶)، کورنماو آبه (۱۹۸۶) و رانداال  
(۱۹۵۵) می‌توان را نام برد.

خوشبختانه، اخیراً با توسعه رشته شیلات در  
سطح تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌های علوم  
کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، تهران، و  
تربیت مدرس، ایجاد دوره‌های تحصیلات تکمیلی  
در گروه‌های زیست‌شناسی، جانورشناسی و  
بیولوژی دریایی در دانشگاه‌های داخلی دیگر،  
نسل جوانی از ماهی‌شناسان و علاقمندان به ماهی  
وارد صحنه شیلات ایران شده‌اند که موجب  
امیدواری است. ولی متأسفانه این افراد غالباً  
تربیت‌یافتگان افراد غیرمتخصص در زمینه



ایران یا ماهیان سواحل جنوبی ایران یا ماهیان بخش ایرانی خلیج فارس و دریای عمان مناسبتر بود. اما عنوان انگلیسی آن هم می‌توانست مختصرتر باشد. شاید بهتر بود بجای Morphological and biological characteristics of southern Iranian fishes (The Persian Gulf and Oman Sea) به یکی

از صورتهای زیر نوشته می‌شد:

- Morphology and biology of southern Iranian fishes (Persian Gulf and Sea of Oman)
- Morphology and biology of fishes of the Iranian part of the Persian Gulf and Sea of Oman

یا در صورت پذیرش عنوان کوتاه‌تر بصورت:

- Fishes of the Iranian part of the Persian Gulf and Sea of Oman

ضمناً شابک نوشته شده بسرروی جلد با شابک داخل کتاب متفاوت است!

نوع و اندازه قلم انتخاب شده مناسب بوده و امر مطالعه را آسان می‌کند ولی کیفیت شکلها در حد متوسط تا ضعیف است و در بعضی موارد کمرنگ هستند که می‌توانست بهتر از این باشد.

در این کتاب پس از آرایه یک مقدمه کوتاه توسط مؤلف به ترتیب الفبا در مورد ۶۸ خانواده از ماهیان استخوانی و ۱۵ خانواده از ماهیان غضروفی جنوب توضیحات مختصری داده شده و گونه‌های هر خانواده (۲۴۴ گونه) نیز در حد یک صفحه توضیح داده شده‌اند. یکی از عیوب اغلب کتابهای ماهی‌شناسی ایران عدم پیروی از یک رده‌بندی جدید است و غالباً از نظم سیستماتیک خاصی برخوردار نیستند یا از رده‌بندی‌های بسیار قدیمی، و آن هم بدون ذکر مرجع رده‌بندی، در آنها استفاده می‌شود. روش الفبایی معمولاً برای نوشتن فرهنگنامه‌ها یا دایره‌المعارفها بکار می‌رود و استفاده از آن در یک چنین کتابی عیب بزرگی است. بنابراین، بجا بود که رده‌بندی حداقل از

سیستماتیک ماهیان بوده و آموزشهای کافی را در این زمینه ندیده‌اند و از پیشرفته‌ها و تغییرات بوجود آمده در علم سیستماتیک اطلاعات کافی ندارند و غالباً با دیدگاه سنتی به سیستماتیک ماهی می‌نگرند. با این وجود، جای خوشبینی است که شاهد چاپ مقالات و کتاب‌های جدیدی در این زمینه هستیم. پس از چاپ چند کتاب در زمینه ماهیان آبهای شور (۱) و آب شیرین ایران (۴، ۶ و ۷). شاهد چاپ این کتاب هستیم. با توجه به تخصصم که در زمینه ماهی‌شناسی و سیستماتیک ماهیان است، از مدت‌ها پیش قصد داشتم نقدی بر کتابهای چاپ شده ماهی‌شناسی بنویسم و اتفاقاً دکتر پی. دبلیو. کدلی ماهی‌شناس کانادایی که عمری را صرف مطالعه و بررسی ماهیان آب شیرین ایران نموده و برای ماهی‌شناسان ایرانی فردی شناخته شده است، نیز پیشنهاد نوشتن چنین نقد را بر کتابهای منتشر شده در مورد ماهیان آب شیرین ایران برای چاپ در مجلات ماهی‌شناسی انگلیسی زبان دادند که با وجود گرفتاری‌های مختلف، این فرصت دست نداد. اخیراً با مشاهده و خرید این کتاب بر آن شدم تا قضیه تازه است و تنور داغ است نقدی بر آن بنویسم و در فرصتهای مناسب بعدی به سایر آثار بپردازم.

طبق روال معمول نقد کتاب را از جلد و ظاهر کتاب شروع می‌کنیم. کیفیت جلد و صحافی کتاب بسیار خوب است. عنوان فارسی آن نیز قابل قبول می‌باشد، هر چند با عنوان کردن ویژگیهای زیستی و ریخت‌شناسی خواننده انتظار دارد جزئیات مفصل و شکلهای دقیقتری از ماهیان مورد بحث و ویژگیهای آنها ببیند ولی چنین نیست و توضیحات آرایه شده در حد یک سری اطلاعات کلی است. شاید عنوان " ماهیان جنوب

استفاده نشده است و در موارد بسیاری که گونه‌ها بدون نام مترادف بسیاری برای آنها ذکر شده است. مثلا برای *Chelondon patoca* نه اسم مترادف از جمله:

*Chelondon kappa* Bleeker, 1852  
*Tetrodon patoca* Hamilton, 1822

ذکر شده است. ضمنا روش معمول نوشتن مترادف‌ها به صورت قلم ریزتر از متن اصلی و دنباله هم می‌باشد که در این صورت جای کمتری می‌گیرد و حالت مشخص تری دارد. بعضی اشتباهات چاپی نیز در کتاب دیده می‌شود، مثل *U.guttatus*, بجای *Uranoscopus quttatus* که می‌تواند به اعتبار کتاب لطمه بزند. در بعضی موارد (مثلا صفحه ۱۱) علامت‌گذاری رعایت نشده است. اشتباهاتی نیز در توضیح گونه‌ها دیده می‌شود، مثلا در مورد ماهی کوتر (*Sphyaena forsteri*) اینگونه گفته شده که کمان آبششی اول آن فاقد خار است، در حالیکه دارای خارهای کوتاه می‌باشد (۸).

بجا بود که کلید شناسایی برای خانواده‌ها ارایه می‌شد و یا حداقل وجه تمایز جنسها و گونه‌های نزدیک بهم ذکر می‌گردید. اگر در همه موارد یک گونه در یک صفحه ارایه می‌گردید، بهتر بود.

با وجود همه نواقص موجود در این کتاب، خرید آن را به کلیه دانشجویان، متخصصین و علاقمندان ماهی‌شناسی توصیه می‌نمایم. در عین حال هشدار می‌دهم که در استفاده از آن کمال دقت را بنمایند تا از اشتباهات احتمالی دیگر در امان بمانند.

سطح راسته شروع می‌شد و خانواده‌های مرتبط هر راسته در کنار هم قرار می‌گرفتند تا امر مراجعه، مقایسه، و بخاطر سپردن ویژگیهای آنها آسانتر گردد. به این ترتیب، نمایه یا فهرست موضوعی آخر کتاب (Index of scientific [names/]) برای یافتن خانواده‌ها چندان ضروری به نظر نمی‌رسد. در واقع کاربرد نمایه زمانی است که فهرست مطالب به ترتیب سیستماتیک باشد و با ردیف کردن نامها و کلمات به ترتیب الفبا بتوان بدون نیاز به هرگونه اطلاعات دیگری واژه مورد نظر را یافت.

امروزه، بعضی از گونه‌ها در خانواده‌های جداگانه‌ای قرار داده می‌شوند. مثلا شمسک ماهی بزرگ و کوچک در خانواده شمسک ماهیان (*Pristigasteridae*) قرار داده می‌شوند، نه شگ ماهیان. در موارد دیگری مثل سنگ ماهی خال سیاه (*Pseudosynanceia melanostigma*) که جزو سنگ ماهیان (*Scorpaenidae*) (که شاید بهتر باشد آنها را عقرب ماهیان بنامیم) آورده شده است، در بعضی رده‌بندیها زیر خانواده‌ای از عقرب ماهیان (۱۳) و در بعضی دیگر (۹) در خانواده مستقلی (*Synanceiidae*) قرار داده شده است که بهتر بود این موارد اختلاف به نوعی بیان می‌گردید.

منابع استفاده شده برای چنین کار بزرگی محدود بوده و بسیاری از منابع جدید در مورد ماهیان منطقه از جمله راندل و همکاران ۱۹۹۳ و راندل ۱۹۹۵ مورد استفاده قرار نگرفته‌اند. همچنین از اشمایر ۱۹۹۸ که نسخه اینترنتی آن نیز در دسترس است برای بررسی صحت نامگذاری‌ها

## منابع

۱. اسدی، ه. و ر. دهقان. ۱۳۷۵. اطلس ماهیان خلیج فارس و دریای عمان. انتشارات سازمان تحقیقات و آموزش شیلات ایران. ۲۲۶ صفحه.



۲. بلگواد، ه. و ب. لوپتین. ۱۹۴۴. ماهیان خلیج فارس. ترجمه اسماعیل اعتماد و بابا مخیر. دانشگاه تهران، ۱۳۵۸. ۳۵۰ صفحه.
۳. راندال، جی. ای. ج. آر. آلن، ودلیو. ف. اسمیت-وانیز. ۱۹۷۸. راهنمای مصور شناسایی ماهیان شیلاتی خلیج فارس. ترجمه امین کیوان. ۱۳۵۶.
۴. عباسی، ک. ع. ر. ولی پور؛ د. طالبی، ع. ن. سرپناه و ش. ع. نظامی. ۱۳۷۸. اطلس ماهیان ایران: آبهای داخلی گیلان. مرکز تحقیقات شیلات گیلان، رشت. ۱۱۳ صفحه.
۵. عبدلی، ا. ۱۳۷۸. ماهیان آبهای داخلی ایران. موزه طبیعت و حیات وحش ایران. ۳۷۸ صفحه.
۶. محمدیان، ح. ۱۳۷۸. ماهیان آب شیرین ایران. مرکز نشر سپهر، تهران. ۱۷۸ صفحه.
7. Albaharna, W.S. 1986. Fishes of Bahrain. Bahrain Director of fisheries. 294p.
8. De Bruin, G.H.P., B.C.Russell and A. Bogusch, 1995. FAO species identification field guide for fishery purposes. The Marine Fishery Resources of Sri Lanka. Rome, FAO. 400p.
9. Eschmeyer, W.N. 1998. Catalog of fisher. California Academy of Sciences, San Francisco. 2905p.
10. Kuronuma, K., and Y. Abe. 1927. Fishes of Kuwait. Kuwait Institute for Scientific Research. 123p.
11. Kuronuma, K., and Y. Abe. 1986. Fishes of the Arabian Gulf. Kuwait Institute for Scientific Research 336p.
12. Mahdi, N. 1952. Fishes of Iraq. Ministry of Education. 82p.
13. Nelson, J.S. 1994. Fishes of the world. John Wiley and Sons., New York. 600p.
14. Randall, J.E. 1995. Coastal fishes of Oman. University of Hawaii Press. 439p.
15. Randall, J.E., N.Downing, L.J. Mccarthy, B.E. Stana, and, A.B. Tarr. 1993. Fifty one new records of fishes from the Arabian Gulf. Fauna of Saudi Arabia, 14:220-258.
16. Sivasubramaniam, K., and M.A. Ibrahim, 1982. Commom Fishes of Qatar. Marine Sciences Department. University of Oatar. 172p.

